

Fischmann S. utódai

■ Komor András: *Fischmann S. utódai. Múlt és Jövő, 1998. 359 oldal, 1600 Ft*

Papp Károly három regénye után a két háború közti idők egy másik, ám más típusú sikerregényét bocsátotta közre a Múlt és Jövő Kiadó: Komor András a szó szorosabb értelmében vett társadalmi regényét: a *Fischmann S. utódai* címűt, amely 1930-ban jelent meg. Alighanem nagyobb olvasóközönségre tett szert, mint aminőre Papp Károlyéi.

Ami, ha így volt, nem jelenté azt, hogy irodalmi, művészi minősége jobb, mint Papp nemrég újra megjelent három regényéé, kivált az *Azarel* című. Komor könyve a Balzac-típusú úgynevezett társadalmi regények fajtájához tartozik. Azon belül jól, helyesen, jó társadalomismerettel van megírva. Részarányaiban azonban

némi egységbontó hangsúlytvesztés is tapasztalható, amely egyúttal azt is magával hozza, hogy a szembenállók között mind a szorosabban vett történeten belül, mind annak ösztársadalmi háttérreljártát illetően is sablonos elemek, szokvány részek csúsznak be.

Fischmann S. utódai egy vidéki középváros zsidó kereskedőcsaládjá. Nem ortodoxok, de nem is hivalkodóan neológok. Így a város társadalmába jól illeszkednek be. Alapjában a konzervatív társadalom természetesenek, s helyénvalónak is veszi ezt. Jólétükért megdolgoztak, a szociabilitásuk olyan fokú és hasonlóságú, amelyet a vidéki értelmiségi társadalom is el tud fogadni. Igazában a kétkeziek és az értelmiségiek között helyezkednek el.

Meghal azonban a családfőnek számít, a hitéhez, társadalmi tradíciójához szentül ragaszkodó anya, illetve nagyanya. Két fia közül az egyik a fővárosba került, bizonyos iskolázott középosztályi műveltségre tett szert, s ezt büszkén mutatja is viselkedésében, életmódjában, lánya nevelésében. A másik, az anya főségének alávetve magát, a vidéki városban kialakult szerepjegyében továbbviszi az üzletet.

A temetés után a számadás azt mutatja, hogy a család vagyona jóval többre alkalmas, mint az eddigi tevékenység. A vidéken maradt fiú a kereskedés tárgyi kiterjesztését, s az üzlet jelentős bővítését látá szívesen, megmaradva helyén és szerepében. A pesti viszont a játszott s a hivalkodva mutatott életformát s állítólagos társasági helyét kíváná hitelesebbé tenni, anyagilag alátámasztani, s lánya művészallurjeit segíteni.

A vidéki városban megkezdődik a bővítés, az újítás, az üzleti tevékenység növelése. A pesti sznob testvér viszont eddigi problematikussá életvitelénél is továbbmegy útján, s tönkre jut. Lánya karrierjében reménykedik, ám igazában a lányt is félreneveli.

Am mégsem marad hatástalan a vidéki testvére sem. Azt is megérinti a gazdagodás mellett az úri világ-hoz való alkalmazkodás. Nevét Fenyvesre magyarosítja, s kikeresztelkedik. S bár némi aggodalommal tölti el a vonzódás a kisvárosi dzsentri világhoz, mégis alkalmazkodik hozzá. Csak a fia érzi, hogy apja is, pesti rokonsága is elvesztette önmagát, neveltségessé lett, s most már sem ide, sem oda nem tartoznak.

A regény körül irodalmi (s társadalmi) vita keletkezett. Schöpflin is, Illyés is méltányolta kritikus magatartását, s jó indulásnak tartotta. Bár Illyés némileg bábszerűnek vélte a városi testvér uraskodó rajzát. S valóban, a két testvér és a vidéki rokonság rajza, meg Fenyves családottsága – hisz a dzsentroid, hivatalnok úri társaság igazában mégsem fogadja be – jól van ábrázolva, különösen Fenyves fia apját lélekben elítélő szomorúságán át válik ez a családottság igazán hitelessé.

Komor kétségtelenül jól ért a tárgyi és pszichológiai környezetrajzhoz, s még inkább a családias szomorúságának ábrázolásához.

A regényt meglehetősen elismerés fogadta mind a népiesek, mind a zsidóság oldaláról, mivel mindkét oldal úgy vélte, az erőltetett, a nagy-ravágyástól hajtott asszimiláció sem egyik, sem másik oldalnak nem használ. A zsidóság kritikusai oldaláról, jogosan, úgy vélték, zsidónak maradva is tökéletes tagja lehet bárki a nemzetnek, viselkedése s nem neve vagy hitcsereje teszi azzá. A kérdéshez a keresztény egyházak oldaláról is hozzászóltak, s úgy vélték, ha meggyőződésből történik az áttérés, az teljesen érthető és elfogadható; ha a nemzethez tartozás bizonyításául, akkor – ők is úgy gondolják – szükségtelen, hiszen a zsidó vallású is tagja a nemzetnek.

Kerülők nélkül

■ Fried István: *Árnyak közt mulandó árny (Tanulmányok Baka István lírájáról). Tiszatáj, 1999. 207 oldal, 640 Ft*

Mára már világosan látszik, hogy a nyolcvanas-kilencvenes évek magyar lírájáról nem kaphatunk hiteles képet Baka István költészetének számbavétele nélkül. A tragikus korán, és immár ötödik éve elhunyt költő életművének mind mélyrehatóbb értelmezése ezért különös fontosságú. Jelentős esemény tehát, hogy az alkalmi, tematikus folyóirat-különszámok és az egyre több helyen, egyre több szerzőtől olvasható tanulmányok után végre kézbe vehetjük az első, Baka István költészetét monografikus igénygel megközelítő tanulmánykötetet. Az pedig, hogy ennek a kötetnek Fried István a szerzője, ismételten jelzi e kutatások lehetőségét és irodalomtörténeti horizontját.

A könyvet egy áttekintő, a kilencvenes évek magyar költészetét vizsgáló tanulmány vezeti be. Az évtized eleji társadalmi változásokkal összhangban elinduló poétikai és a költői magatartás önértelmezéseiben végbement változások közül Fried itt kiemeli, hogy mennyien nem tudtak élni az új irodalmi szereplehetőséggel, azzal, hogy immár íróként lehet létezni, nem csak szószólóként. De ezzel párhuzamosan az is döntő fontosságúvá vált, hogy a líra, a társadalmi változásoktól nem függetlenül, végérvényesen kilépett a vallomásság szűk kereteiből, és a műfaji átrendeződés eredményeképpen az ironikus vers végképp egyrangúvá vált például az ódával vagy a dallal, sőt. Ezzel párhuzamosan pedig kibontakozott egy, az előzőnél színesebb és poétikailag változatosabb költészet, ahol az egyes paradigmák már-már egymáshoz képest látótávolságon kívülre kerültek. Fried azonban többek között azt állítja, hogy a kortárs magyar költészet egymás mellé sokszor csak nehezen állítható szerzőit egyvalami mégis összeköti, ez pedig a ciklusban, illetve a kötetben gondolkodás. Egyes verseket vizsgálva ugyanis arra a következtetésre jut, hogy számos jelentős szerzőnél megfigyelhető a verseknek eleve, már születésükkor a majdani kötetbeli szerepükhez való igazítása. A közelmúlt és a jelen verseit ezért „nyitott verseknek” nevezi, mivel ezek, úgymond, igénylik a folytatást, a gondolati és sokszor az epikus továbbbővítést. A tudatos ciklusképző szándék Fried szerint a kor legjellemzőbb jegyére, az egyetemes elbizonytalanodásra, illetve elbizonytalanításra adott válasz. De milyen válasz? A „minden egész eltört” keserűségére már nem a klasszikus modernség teljességgel követelő válasza, hanem éppen hogy a rész-mivolt hangsúlyozása. Olyan beszédhelyzet, ahol a vers önmagáról állítja, hogy a reflexiónak csupán egy lehetősége, eshetősége, amely a kötet együttesében válhat „egészebbé”. Baka István mellett Kovács András Ferencet emeli ki a tanulmány, mint olyanokat, akikre különösen igaz, hogy voltaképp nem verset írnak, hanem már az első költemény születésekor jelen lévő ciklust vagy éppen kötetet komponálják.

A tanulmánykötet másik hat, egyébként régebbi írása ebből a perspektívából vizsgálja Baka egy-egy kötetét, egy-egy versét és legjellemzőbb motívumait. Sokatmondóan azonban mind a hat tanulmány csak az utolsó három verseskötetre koncentrálnak, elfogadva azt az általános kritikus vélekedést, ami ezekben lát-

ja Baka kánoni rangjának biztosítását. Másfelől, de ettől nem függetlenül, Fried elcsemeget annak a konklúziójának, miszerint ezekben a kötetekben teljesedik ki a Baka-versek világirodalmi szövegekkel való párbeszéde, azaz itt válik igazán érdekessé és használhatóvá az intertextuális kapcsolatok felderítése és az értelmezésbe való bevonása.

Baka költészete persze szinte kihívja a komparatistikai megközelítést, hiszen az orosz irodalmi ihletettséggel való párbeszéd az életműve „olyan kultúrator-ténésé válik, amely szuverén módon emeli be egy másik (nyelvű) kultúra tapasztalatait a maga versvilágába”. Fried megmutatja, hogy joggal nevezhetjük ezt a versvilágot „multikulturálisnak”, vagyis olyannak, ami rendre világirodalmi klasszikusokat szólít meg, allúziókon, idézeteken, közvetett vagy nyílt utalásokon keresztül, Fried szerint olyasmint állítva, hogy az irodalom nyelvi-sége világirodalom-létében közös minden jelentős szövegben. Az intertextuális kapcsolatok azonban egyértelműen az orosz irodalommal a legerősebbek. Olyannyira, mondja a szerző, hogy ez a költészet kvázi nyelvű költészet, hiszen az egész életműre jellemző intertextuális átforgalomság az orosz irodalommal való számtalan és sokszor csak az igazán beavatottak, vagyis az orosz irodalommal is „anyanyelvi szinten” ismerők számára visszakereshető kapcsolatokban él. Fried számtalan helyen felhívja a figyelmet erre a kettős identitásra, melynek a legintimebb pontjai azok, ahol Baka szövegei a Gogol, Dosztojevszkij, Belij és mások által felépített Pétervár mítoszhoz kapcsolódnak, az orosz érzést és magát Oroszországot mint irodalmi toposzt előhívva. A *Puskin és Baka István sellője* című tanulmány például izgalmos és abszolút céltudatos érvelésével épp azt mutatja meg, hogy Baka verse voltaképp Puskin szövegének folytatója, de nemcsak a szöveg szintjén, hanem gondolkodásmódjában és világszemléletében is.

Fried István láthatóan a Baka-líra intertextuális vonatkozásainak visszakeresésében érzi magát a legotthonosabban, nem véletlenül. Ez az a pont, ahol filológusként és kultúrtörténészként egyszerre szólalhat meg, és a vers filozófiai, zenei hátterére is rákérdezve olyan bravúros „nyomozásokat” dokumentálhat, melyeket rajta kívül talán senki sem vihett volna végbe. Mindezt úgy, hogy a végtelenségig pontos és csakis a kellően alátámasztott, világosan kimutatható kapcsolatokat említi, azokból szövi az egymástól évszázadnyi távolságra született szövegeken átfutó hálót. A motívumok vándorlásának lendületét mi sem szemlélteti következetesebben, mint az olyan szerzők és versek felemlítése, melyek már egy-egy Baka-versre utalnak, egy-egy Baka-sort választanak kiindulópontként.

Fried István beszédpozíciója példaértékű. Ő ugyanis azon kevesek közé tartozik, aki képes szót érteni a különböző, egymással kardoskodó irodalomértő közösségekkel, és miközben kiválóan tájékozott a kurrens irodaloméleti problémák színterén, hajlandó az esszé nyelvén írott érveléseket is elfogadni, avagy vitára bocsátani. Ugyanolyan természetességgel idézi a legszigorúbb fogalmi nyelven írt teoretikus szövegeket, mint mondjuk Hamvas Bélát és másokét. Baka Istvánról írott tanulmányai ezért is lehetnek a Baka-kutatások alapszövegei.

JÁRJON A MAGYAR HÍRLAP NYELVTANFOLYAMÁRA!

A legkiválóbbak közül szerződött Önnek angol- és németnyelv-tanárt a Magyar Hírlap. Az angol tananyagot a legnagyobb példányszámban elkelt nyelvkönyv, a Kis angol nyelvtan szerzői, Dohár Péter és Verasztó Lajos állították össze. A német tanfolyam szakmai irányítója: Feldné dr. Knapp Ilona, az ELTE vezető tanára. Ha előfizet, a Nagy képes angol vagy német CD-szótárt is ajándékba kapja.

JÁRJON ÖNNEK IS A MAGYAR HÍRLAP! ☎ 470-4717

Ha részt kíván venni a 2000. március 1-jén induló egyéves német és/vagy angolnyelv-tanfolyamon, akkor fizessen elő február 10-éig a Magyar Hírlapra, hogy már az első leckétől kézhez kaphassa a lapot. Részletek a Magyar Hírlapban.

A MAGYAR HÍRLAP PARTNEREI

MAGYAR HÍRLAP
Ez a lap jár Önnek!